

ADABAKIAK

«UNAI»-RI BURUZKO GEHIGARRIAK.—Aurten betetzen ditugure Unai-k hamar urte, bere izena aurrera atera nahiz aski lan izan nuen eta bildu ahal izan nituen agiriarekin lantxo bat argitaratu nuen Iruñeko «Principe de Viana» mintegiaren *Fontes Lingvae Vasconuvum* aldizkarian (III, 7 zenb., 1971). Baina garriatu nituen agiriak, orduan uste nuen bezala, ez ziren denak, eta oraingo honetan zenbait gehigarri eman nahi nuke; baina orain ere ez gaia zeharo ahortzeko ustetan.

Lehen gehigarria A. Arrue adiskideagandik izan nuen, ohar honekin: Juan Bautista Agirre, Asteasuko erretorea, *Erakusaldiak*-ren hirugarren liburua 418garren orrialdean, hara zer dakarren: «Zer marka ote da dotrinak eta Jainkoaren itza ez entzutea? Marka guziz gaistoa eta izugarria, ua da alabaña infernuko *unayak* bere mende eta beretzat daukan taldearen marka. Ala esana utzi zigun Jesu-Kristok Evangelioan. Argatik zuek, esan zien bein Juduai; argatik zuek entzuten ez dituzue Jainkoaren itzak, ceren Jainkoarenak etzeraten: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Jesu-Kristoren itz oetatik argiro ezagutzen da, dotrinak eta Jainkoaren itza entzun litekeala ez entzutea dala infernuko *unayak* beretzat bildu duan taldearen marka edo siñalea».

Orduan konturatu nintzen Agirre Asteasukoaren lanetan zenbait ohar eginak nituela eta beste zerbait ere bazela. Hirugarren tomoan bertan, 293an hara zer arkitu nuen: «Eta Deabruac-ere beretzat dauzcan becatariac marcatzen ditu bere guisara; ipintzen ditu *unai* contuzcoacquin, eta nai duan lagunacquin. Ay! ta nolaco taldeac!».

Alajaina! Ezta txantxetakoa Agirrek *Unai*-ez zuen ustea, inpernuko deabrukeriak adiarazteko erabiltzen bai zuen izen hau. Baina, argi dago *Unaia* eta *Artzaia* elkarregandik bereizteko asmatzen zuela. Apaizari *artzaya* deitzen dio, esateaz: «Len egin bear citzayon

confesio au Artzayari, edo onec siñalaten zuanari. Arzayac berea Obispoari...» Kontzeptu hau arkituko dugu liburuaren barrena: *Unaia* gaiztakerizkoa eta *Artzaia* bide honekoa edo apaiza. Ikus lehen liburuaren 305garren orrialdean, bertatik jaso dugu esaldi hau. Baina, begira bigarren liburuaren 50 eta 52 orrialdeak, eta hemen konfesatzailea dugu *artzaya* (*Artzaya* = confesor). Hirugarren liburuaren 426garren orrialdean ere berriz dakar *arzaia*. *Arzay*, esaten die San Inazioa Loiolakoari eta San Karlos Borromeokoari hirugarren liburuaren 408garren orrialdean; orrialde berean, *animen Arzayac*, «pastor de almas» edo adiarazteko. Hirugarren tomo berean baina 426garren orrialdean *Arzai ona* deitzen dio Kristori. Hoieak ikusirik, oraindik argiago jartzen digu *Unaia* eta *Artzaia*-ren arteko bereizketa. Gauza bera ez diralako egiten bai du. Eta, *Fontes*-eko lanean bi gauza argitu nahi nituen: bat, izen bezala erabilia zela; bi, unaia eta artzaia desberdinak zirela (lehenengoa «vaquero» eta bigarrena «ovejero»).

Geroztik, izenaren zabalkunderako, beste agiri hauek ere arkitu ditut:

Azkue-ren *Cancionero popular vasco*-ren XIgarren tomoan (Canciones de ronda), 984 numeroz agertzen den kantari, «Txamorra txartxo bat» izenekoan, 1136/37 orr., Hernanin jasotako kantaren bigarren bertsoan, hau dio:

Lagunak ere baditugu:

lau artzai eta bost unai gartsu:

Santxo, Peru eta Martin Anton,

Frantzisko, Paulo, Beltxior, Simon.

Ai, oi gabaren on!

Yaio-berri ori non degu, non?

Eta, hemen ere, gauza bera, *Artzai* eta *Unai*-ren arteko bereizketa garbia.

Errefrau bati buruz, *Fontes*-eko lanean, 90garren orrialdean, Urkixok, *Unai*, *Artzai*-ra aldatu zuela esaten nuen. Baina, egia esan, Urkixok ez, baizik bere aurretikoak aldatu zuten, J. A. Mogelengandik hasi ta. Hau ikusten dugu J. Urkixok gertatutako *El refranero vasco*, tomo I, «Los refranes de Garibay»ren 11-garren orrialdean: «*Unayac arritz citean, gastaac aguercitean*, Los baqueros riñieron y los quesos parecieron», L. de Isasti ber-berari jaso.

Horrez gainera, hiztegien inguruan jaso gabe utzi genuen L. Mi-

txelenaren iritzia. Mitxelenak *Apellidos vascos*-en, 104 orr., 577 erreferentzian: *un(h)ai, unain*, «vaquero, pastor de vacas»: Unibaso (?).

Aloña-mendian, Arantzazu aldera, *Unamendi* dagonez (ikus, *Fuentes*-en aipatutako lana, 91 orr.), «monte del vaquero», ene iduriz *Unamuno* deitura (Unai-muno), «colina del vaquero» da.

J. S. M.

* * *

Gorasarre bat egin jako Bilbon Joanjo Rochelt Amann (1881-1953) bilbotar margolariari. Bere omenez, berak pintauriko ogei ta amalau oial pintura erakutsi dira Arteta-Galerian, 1974-udagoiengan. Lekanda osagilleak egin eban erakusketaren zabaltze eguneko itzaldia, Rocheltdarrair buruz, etxeartako eta bilbotar ertizale askoren aurrean. Izan be, ertizaleak izan dira Rocheltdarren etxearteko pillo bat.

Ez eban bizimodutzat erabili pintatze arazoa Rochelt-Joanjok. Zaletasunagaitik bakarrik pintau eban, Regoyosen tankeran eta maixu onen adiskidetasunean. Paraje pintatzailetzan, mailla on bat irabazi eban. Regoyosen neurrietaraño eldu ez baizan be, inguruetan gelditu zan.

Zaletasunezko bidean pintatu dabeenak, hainbat eta asko izan dira Euskalerrian. Ezagunak dira batzuk, eta beste batzuk ez. Gai onetan jakintsuek diranai dagokie iritziak emotea. Ixilik beintzat ez leitzake euki behar atal hau, Euskalerriko ertiaren kondaira zeatza egite orduan.

* * *

Ioan Matia Pascual, begoñarra dogu jaiotez, eta arima-gazte bizi jaku oraindik, irurogei ta amairu urtegaz. Margolari honeri be omenaldi bat egin jako udaran (1974) Bilbon, Uranga erakusketa aretoetxean. Bizitzan ezagutu dau gorazarrea. Berrogei ta bi margolariiek eskeini dabeez euren laukoek omenaldi honetarako. Ez dau gitxiago merezi pintatzaile apal eta gure lurralde bazterren maitatzaile honek.

M-B. A. G.

“GORA ARRATIA”

Bonifazio Laxak eginiko «Todos erribatecos» iru ataleko antzerkitik zati bat.

LAGUNEN IZENAK: JUANA, ostalaria.
MAINTON, onen alabea.
ROMANA.
BURNO de Santa Lucía, jueza
SANTI.
KELETO (Cleto Causte).

ARRATIAKO ARDAUTEGI BATEN

Oletarrak eta agura bat, burua ule bagarik, arpegia lez garbi; arratiarren jantzia. Buruan txapela.

LENGOAK eta OLETARRAK

OLETARRAK.—(*Sartuaz batera eresiko dabe.*)

BATZUK.—Ointxe jango geunke lebatz andi bat.

BESTE BATZUK.—Ba, guk jango geunke ogi andi bat.

Ba, guk jango geunke
saltzan eperra.

Danak.—

Ondo ipiñi ezker
ai, bai gauza ederra.
Gose gara guztiok,
ta eztaukagu zer jan;
ezin bizi geintek
mundu onetan alan.

BATZUK.—Ointxe jango geunke lebatz andi bat.

BESTE B.—Geuk be, jango geunke ogi andi bat.

Danak.—

Ze beste egingo gintzakezan
lebatzez eta eperrez!

- Agoa garbituzeko
kopatxu bana jerez.
- BATZUK.— Ainbeste gose izan ta
iñor be ezgara egarri?
- BESTEAK.— Dozenatxu bat botilla
bear doguz ekarri.
- BATEK.— Botilla bat jereza,
beste danak xanpanak.
- Danak.*— Arek bai gozotuko dauz
ederto gure ezpanak.
- BURNO.— (*Irautsia.*) Mutilek! Oletarrak balienteak dozak!
- SANTI.— Bai, gizona.
- BURNO.— Ee?
- SANTI.— Baietz, gizona.
- BURNO.— Bai, seguru.
- KELETO.— Juana!
- JUANA.— Bota!
- KELETO.— Gaberako ipiñizu guretzako afarie.
- JUANA.— Nozko?
- KELETO.— Amarrak ingurureko.
- JUANA.— Beno, beno.
- KELETO.— Agur!
- OLETARRAK.— Agur!! (*Urteten dabe berbetan euren artean.*)
- BATEK.— Neuk esantxa ba, ta neuk egingo disuet.
- BESTE BATEK.— Goraintziak emozak ba, Otxandioko Bulkanoi.
- SANTI.— Oletarrak ee... gizon alegereak jatzuz, Burno. Aik ee...
beti unore ona.
- BURNO.— Ta nik ez? Arraioa! Orretan gozak ba, mutilek...! (*Jarri-
ta dagoen lekutik juaten da erdi-erdira ta badiño.*) Eupa!! (*Txis-
tuaz garbitu beiz eskuak.*)
- SANTI.— (*Txaloka.*) Ole niña! Totonera bat, Burno, totonera bat.
- BURNO.— Ez, mutil. Beste zeozer.
- SANTI.— Tire ba.
- BURNO.— Ezdago mundu onetan
gaur krabelinerik
neure maitia baño
lora ederragorik.
Orain egon neinteki
ardura bagarik
iñok ezdaukalako
nik lako lorarik.

kantuz eta dantzan lun lirun liru lun...

* * *

JUANA.—Ja, ja, ja, ja. Guztiz birloratu zara, Burno.

BURNO.—Birloratu? Arraioa! Biba la gorma!

JUANA.—Ene aitea ta semea ta espiritu santu jaun Jesukristo.

BURNO.—Amen Jesus, Maria ta Kosepe. Emen dago Burno bat, eta porrot egiteko bildurrik barik egon be. Gaur len be entzun dozu, unore onez nagoela, ta beste sirkustansie.

SANTI.—Beorrek unore ona, ta beste sirkustansie, ta barriz nire nobiek, ai, nire nobiek...

BURNO.—Diru-moltsea be bai ak ederra...

SANTI.—Ta beorren sirkustansie zer da ba?

BURNO.—Fortune itzela! (*Jarten da lengo lekuan.*)

SANTI.—Ze fortune? Arloterie?

BURNO.—Ez.

SANTI.—Ba... Ori ez bada, ezda andie.

BURNO.—Ez andie? Beñipenean e... ik ezdauketan gauzea dot.

SANTI.—Nik ezdaukedana?

BURNO.—Bai, ain zuzen.

SANTI.—(*Kentzen dau txapela esanaz.*) Agura zar demoniño oneri, uleak urten ete deustso, dauken edadean...

BURNO.—Ezta! Ezteustat esan ba, ik ezdaukedan gauzea dala? Ik ulea, badeukek.

SANTI.—Baie... bai... ezdauket kalborik.

BURNO.—Nik bai, ta ederra. Zeinbet denpora dok bai, burdin bi-deak egiten asi zireala?

SANTI.—Ni orduen ee... bai... jaioteko nengoan, baie gure aitek esaten dau, ee... bai... direala berrogeta bi... berrogeta... (*gora begira*) lau urte ingurumarie.

BURNO.—Gizonaaaa, bai, ordurarte nire buruak zirudian ee... are-txezko berezi bat. Ain ñeunkan ule ederra ta lodie ze...

SANTI.—Beorrek e, trabesak salduko ebazan.

BURNO.—Saldu? Galdu, gizona, galdu!

SANTI.—Ezdeutsiez ondiño, bai, pagau, oin berrogeta lau urteko trabesak? Nun etedira trabes aek!

BURNO.—(*Asarratuta.*) Jaujan!

SANTI.—Bai, seguru... Trabes aek...

BURNO.—I bai azala trabesa. Ezdok entzun galdu egin nebala ulea?

SANTI.—Aaa!... Lastime gorrie! Gesorik egoan baten, ee!

BURNO.—Bai, gizona. Osagilleak jeukazan erruek.

JUANA.—(*Asarratuta.*) Zagoze ixilik! Osagilleak ezdauko iños errurik.

SANTI.—(*Juanari.*) Atara egizu beste azunberdi ta zagoz ixilik.

JUANA.—Au da guzurrezko txotxolo parea. (*Eroaten deutso ardoa.*) Eutsi.

SANTI.—(*Pitxarra artzen deuten batera.*) Zu bai zareala egizko sor-
gin bakarra. Tire, tire! (*Pitxarra lurrean usten daben artean.*)

Zoaz zu, zeure lekure, ta ezegizu sartu kaderarik gure asientuen.

JUANA.—(*Badoa bere lekura, josten, esanaz.*) Aupa! Oneek deukiez
ixil-kontuak.

BURNO.—Nun itxi gatuzek sorgin orrek suspentso?

SANTI.—Osagillearen erruetan.

BURNO.—Ortxe izen be. Osagilleak jeukazan erruek. Bada, Kosefina
jakan botike bat emon bearrean e... Santipirina emon jostan ak
asto faltsoak; ta orduen ee... bai seguru, asi zoan galtzean, gal-
tzean nire ulea, farra farra.

SANTI.—Dana sinisten deutset nik beorreri. Osagille asko dire erdi
asto, erdi mando. Egundo pareterno ezdot artu nik ee... botike-
rik; baie arteakotan, lenago artuko neuke Kosepina, Santipirina
baño, nik neuk beñipenean. Gero, betor, gure badau bai, Kose
falso.

BURNO.—Ja, ja, ja, ja. Berari jakoan bai, izena Kose. Falso traidore
arraioari.

SANTI.—Bardin da ementxe balego be. Neu bere, osagilleakaitik ee...
txarto esateko ohea nago, arto zati bat eureri limosna emoteko
baño. (*Asarratuta.*) Ujui... Neuk be, bein ee... belarri okulu
ingurumarie guztie neunken ee, total anditurik; eta... Belarrie
erderaz ezda oido?

BURNO.—Bai, gizona.

SANTI.—Ba, orduen ee... pintura de oido emon bearrean e, pintura
de iodo emon eusten arraioak. Zer deretxo beorreri? Esaten eus-
ten ee... bai, neunkela liebre. Badaki beorrek zer dan liebre.
Kalenture andiek.

BURNO.—Bai, bai. Sarriten koiu joat ori alemaniñeori.

SANTI.—Binke alemaniñea. Gose andie neunken da bai, esaten eusten
ee, neunkela triputz.

BURNO.—Triputza? Ezdok millagro bai, gose andie eukitea!

SANTI.—Beorrek daki osagilleak baño geiego! Beorrek daki zer dan
triputze.

BURNO.—Bai. Neu bere, orlako sokatik dindilin-dangoka ibiliko mu-
tile nas, konpañero...

SANTI.—Bai, seguru. (*Arrausike.*) Ai, ai, ai...

MAINTON.—(*Sartuko da ta eskuan daroian papera emongo deusto Burnori, esanaz:*) Beorren anateak emon deust.

BURNO.—(*Paperari begira.*) Zer eteda? Santi, eutso. Kristalezko bego barik, ezin neik leidu. Leidu egik euk, ia zer dakarren.

SANTI.—(*Irakurten dau papera, danak entzuteko moduan.*) «Ene anaje ori, Zure nobie Mariak ezkondu gure dau ointxe. Abadea gertu dau elizan, eta etorri zaitez ainbat lenen.

PERU.—Zer darabil beorrek. Burno?

BURNO.—Zerifiok?

SANTI.—Ezkonetan joateko bertatik. Bai (*ikaraturik*), ezalda ezkonetan beori dauken edadean?

BURNO.—Bai, gizona. Orixe izen dok ba, lengo nire sirkustansie...

SANTI.—Benetan...?

BURNO.—Bai.

SANTI.—Benetan diño?

BURNO.—Baietz, baietz eta baietz.

JUANA.—Ene aitea ta semea...

BURNO.—(*Santiri.*) Bañoak: gero eskondute etorriko gozak eztegu-ko guztiek. (*Badoa kanporantz.*)

SANTI.—(*Atzamarrari orain diruagaz lez.*) Ta, beorrek ee, zeinbet deuko ba!!!?

BURNO.—(*Ate ondotik.*) Irurogeta zortzi urte egin eginak. Gero arte! (*Badoa.*)

JUANA.—Ai, Burno, Burno!

SANTI.—Lenago sinistuko neban ee... ulleak urten deusala kalbo guztien, ezkonduko zala baño. Mutilek, agureak bizkor jaozak! Ta nogaz ta Mariegaz...

JUANA.—Mainton: zoiez karnezueruegana eta kilo bi okela, izterrekoa ekarri egizuz, ta neuk pageuko deusadala gero.

MAINTON.—Ondo da. (*Badoa.*)

JUANA, SANTI; gero ROMANA

JUANA.—Santi: Burnoren ezkontzan zagoz pentsetan?

SANTI.—Bai. Sinistu ezinde nago.

ROMANA.—(*Atiaren kanpoko aldeti.*) Juana.

JUANA.—Zer?

ROMANA.—Emen dago Santi?

SANTI.—Bat bai, beñipenean.

ROMANA.—(*Ori entzunik sartu, eta Santigana, amurruturik kiskan egiteko.*)

Bertsuak ataraten
neuk asi bearrean
ederto parau zara
zeu neure aurrean.
Ifiniko zindukaz

SANTI.—Ene nos inducas in tentasionen...?

ROMANA.— Ifiniko zindukaz
azirik txarrean,
zeu asto, idi itailla
ta zeu itaurrean.
Ain izan dira gozo
eta ain koipatsuak

SANTI.—(*Lurrera begira oso lotsaturik, eztau ezer esaten.*)

ROMANA.— Asto batek jan ditu
gure ogei bertsuak.
Lapikoa badago
pilpil irikiten,
ekin egiozu zuk
bertsoak egiten,
ta gazatxo badagoz
gatza egin birriten;
gatzaren premiñea
daukazu sarriten.
Zelan egingo nintzan
ni zugaz konpondu?
ezbagara batera
iños bere egon gu?
Gura ezdabenagaz
zartzaroan ondu,
aberatsa izan arren
ezdot gura ezkondu.
Umilla izan ezker
gura dot probea,
probe umilla beti da
ezer baño obea.
Baña, izaten bada
umillen ordea
gautxorizar faltso bat
nok ta nun gorde a?

Ezdot gura gaurkoan
zuri esan geiago
bada berba egiñaz be
damuturik nago.
Barriz asten bazara
neu baño lenago,
zuri erantzuteko
Romana emen dago.

(*Kanpora beioa, esanik:*) Kontuz nigaz eta agur!!

SANTI.—Anda demoniño!

JUANA.—Ondo egiña. Ezeunken bakean itxi baño areri, zeure bertso ta koplakaz.

SANTI.—Zuk be bai areri fagore, ezta? Bajaok zer egin arraiokaz!
Bier, ee, obeak atarako deutsedaz, onrameutan.

JUANA, SANTI, BURNO eta EZTEGUKOAK

(*Panderua ta txiribitua joten asiki dira agertu baño len Burnoren ezteguakoak. Gero, ariñeketea edo biribilketea joaz, mutil eta neskek amar-amabi laguneko sokia egiñaz sartuko dira uiuka, aurreskuak lez. BURNO ta onen urrengo MARIE.*)

Dantzan dantzan sonbrollu,
Marie gurea da ezkondu,
Marie gureen ezteguetan
oillo errea jangogu
jangogu ta jangogu,
dantzan dantzan sonbrollu.
Lirunlun lirulun lairun...

BATEK.—Txaloak be bai, mutilek txaloak be...! (*DANAK egin beie txalo.*)

BESTE BATEK.—Uuuujujujuju...!

BATEK.—Gora Arratia!

DANAK.—Gora!

BATEK.—Dantzan ein beariuk, mutilek. (*Panderudunari.*) Jo soiñue zuk! (*Alboan daukan neskatilleari.*) Mikela: Erdu dantzan mesedez... (*Eskura bota txistua, ta jo kisketak. Panderuduna joten asi deitenien, urten beie lautzuk edo bostzuk dantzan.*)

ESTALKIA

E. ERKIAGA.